

هنر ویرایش (۲)

گونه‌ها و مراحل ویرایش

ابوالفضل طریقه‌دار

عبارت‌ها از جنبه ادبی و دستوری کاری ندارد و به نقطه، ویرگول، رسم‌الخط و پاورقی، اعتنایی نمی‌کند، بلکه او به درستی یا نادرستی محتوای مطالب علمی، تاریخی، دینی و ادبی اثر، شیوه استدلال، نحوه ورود و خروج، اتقان منابع، تقدیم و تأخر فصل‌ها و بخش‌ها و مسائلی از این قبیل، اهتمام می‌ورزد.

ویرایش نگارشی و ادبی: نوعی از ویرایش است که یک دستی سبک، عبارت پردازی‌های صحیح، جمله‌ها و واژه‌های دستورمند و زیبا را عهده‌دار است.

همه دقت و ویراستار نگارشی در عبارت‌ها، کلمه‌ها و انسجام و پیوند جمله‌ها، حذف سازه‌های ناهمگون و آوردن جایگزین‌های بهتر، اصلاح درازنویسی‌ها، حذف موارد حشو و مواردی از این قبیل است.

وی در هنگام ویرایش نگارشی به جنبه‌های صورتی از قبیل رسم‌الخط، پاورقی و امثال آن توجه نمی‌کند، اما از آن میان، به ویرگول و پاراگراف‌بندی اهمیت می‌دهد، زیرا گاهی عبارت‌ها بدون توجه به این دو مورد، درست خوانده نمی‌شود.

ویرایش ترجمه‌ای: به سلسله کارهایی که کیفیت متن ترجمه شده را از جنبه‌های مختلف تضمین کند، ویرایش ترجمه‌ای (مقابله) می‌گویند. در این نوع ویرایش، ویراستار باید هم‌چون مترجم، زبان مبدأ و مقصد را بداند و از موضوع متن اصلی نیز اطلاع داشته باشد. وی باید بتواند

ادامه بحث ویرایش را با موضوع جدیدی تحت عنوان گونه‌ها، ابزار و مراحل ویرایش، پی‌می‌گیریم.

گونه‌های ویرایش

ویرایش، انواع و گونه‌هایی دارد: سیاست‌سازانه، ساختاری - محتوایی، نگارشی، داستانی، ترجمه‌ای، تلخیصی، احیایی و صورتی. اکنون به اجمال، هر یک را توضیح می‌دهیم:

ویرایش سیاست‌سازانه: نام این کار را به تسامح، ویرایش نامیده‌ایم، زیرا از قبیل کارهای ویرایشی مصطلح نیست، بلکه - همان‌طور که از نامش پیداست - سیاست‌سازی برای پژوهش و نشر است؛ یعنی فردی با آگاهی از موضوعات پژوهشی گذشته و حال، درکِ خلأهای موجود و فهم نیازهای فوری یا دراز مدتِ باسوادان از یک‌سو و آشنایی با مجموعه‌ای از مؤلفان، مترجمان، ویراستاران، هنرمندان، ناشران و دست‌اندرکاران امور فرهنگی و هنری از سوی دیگر، موضوع یا موضوعاتی را برای پژوهش، نگارش و نشر، پیش‌نهاد می‌کند.

وی در واقع با توان‌ها و طرح‌های خود، در سیاست‌سازی نشر و پژوهش، سهیم می‌شود.

ویرایش ساختاری - محتوایی: ویرایشی است که به محتوای اثر و به تناسب، اسکلت‌بندی و ساختار آن توجه می‌کند. در این نوع ویرایش، ویراستار به واژه‌ها و

سطر به سطر، متن ترجمه شده را با متن اصلی مقابله کند و شیوه ترجمه و نحوه جمله‌بندی را از نظر بگذراند، معادل‌ها را کنترل کند و از کیفیت برگردان، اطمینان یابد.

ویرایش داستانی: ویرایشی است که ویراستار در ضمن آن به تکنیک‌های مختلف داستان‌نویسی، شروع و پایان داستان، طرح، پس‌رنگ، درون‌مایه و مسائلی از این قبیل توجه می‌کند، هم‌چنین جمله‌ها و واژه‌ها را متناسب با سبک نگارش و شیوه بیان، اصلاح می‌کند. اسم رمان و داستان، وضع شخصیت‌ها، نام آن‌ها، رفتار و حرکاتشان از نکته‌هایی است که مورد توجه ویراستار است. در آخر نیز با ویرایش صوری، ظاهر اثر را یک دست و زیبا می‌سازد.

این نوع ویرایش از یک جهت در مقوله ویرایش ساختاری - محتوایی و از جهت دیگر در موضوع ویرایش نگارشی می‌گنجد، اما به دلیل رواج این نوع کار (ویرایش داستان) در میان اکثر ناشران و نیز پاره‌ای نکته‌های ویژه خود، آن را جداگانه آورده‌ایم.

ویرایش احيایی (تصحیح متون): این نوع ویرایش، همان فن «تصحیح متون» است. آثار مکتوب کهن ما، میراث بسیار گران‌سنگی است که در مسیر زمان، به تدریج از نظر عبارت و لفظ و نیز محتوا، دچار تعدد و چندگانگی شده و گاه غلط‌های آشکاری در آن‌ها راه یافته و دچار تحریف و تصحیف شده است. خواننده باید به متن تحقیق شده تکیه کند و آن را با اطمینان بخواند، از این رو فن تصحیح متون به وجود آمد.

در این نوع ویرایش، مصحح و ویراستار باید در موضوع اثر، متخصص باشد و با اطلاع از فنون

نسخه‌شناسی و بهره‌مندی از ذوق و شم تصحیح، کار ویرایش را سامان دهد.

پس از تصحیح و تحقیق محتوای متن و گاه تعلیق و تحشیه در پاورقی، وی به ویرایش صوری و فنی می‌پردازد و نحوه رسم‌الخط، سجاوندی‌ها و تنظیم پاورقی، تخریب مصادر و نحوه تنظیم آن‌ها را انجام می‌دهد و فهرست‌های پایانی را هم تهیه می‌کند.

ویرایش تلخیصی: این کار، همان فن تلخیص کتاب است که بیش‌تر با «ویرایش» (کم کردن متن) مرتبط است. تلخیص را در درجه اول، کسی می‌تواند انجام دهد که ویراستار اهل قلم و پژوهش باشد. وی با درک صحیح متن باید بداند که به چه شیوه‌ای آن را خلاصه کند و پس از حذف‌های متعدد، چگونه انسجام منطقی مطالب را حفظ نماید و به آن، ساختار ببخشد. ویراستار باید در موضعی به قلم خود و متناسب با سبک نوشته صفحاتی بنویسد، هم‌چنین درازنویسی‌ها را اصلاح کند و به دست‌ورمند بودن جمله‌ها و واژه‌ها و به ظاهر و صورت نوشته، زیبایی و یک‌دستی ببخشد.

ویرایش صوری (فنی): اصلاح ظاهر و صورت اثر را از جنبه‌های تنظیم و یک دست‌سازی رسم‌الخط، سجاوندی‌ها، پاورقی، نقل‌قول‌ها، پاراگراف‌بندی، کتاب‌نامه، واژه‌نامه، نمایه، ویرایش صوری یا فنی می‌گویند.

علت نام‌گذاری آن به «صوری» آن است که فقط صورت نوشتار را ویرایش می‌کند، البته گاهی آن را «ویرایش فنی» می‌گویند، از آن رو که پاره‌ای از اصلاح‌گری‌ها در این نوع کار، واقعاً فنی است؛ مثل تنظیم نمایه، استفاده صحیح از سجاوندی‌ها و امثال آن.

مراحل ویرایش

برای این که اثری، خوب از کار درآید، ویراستار باید مراحل منطقی ویرایش را طی کند، در این جا آن مراحل را یادآور می شویم:

۱- پذیرش ابتدایی اثر: در مرحله اول، ویراستار اثر را می پذیرد، اما نه برای این که کار را شروع و تا آخر ادامه دهد، بلکه برای ارزیابی و برآورد؛ یعنی این که موضوع اثر چیست و در چه حجمی است؟ آیا مورد علاقه ویراستار هست؟ و...

در این مرحله، ویراستار کل اثر را به صورت یک جا، خوانا و با ویژگی دست نوشت مطلوب، تحویل می گیرد.

۲- مطالعه اثر: این مرحله، بسیار مهم است، زیرا اساساً ویرایش، یعنی رعایت عقل سلیم یک کتاب خوان خوب، پس برای ویراستار شدن باید مطالعه کننده خوبی بود. در این مرحله، ویراستار باید با کتاب مانوس شود و خود را تسلیم آن کند؛ به این انگیزه که اگر کژی و ناراستی به نظرش رسید، اصلاح نماید. اگر ویراستار در این مرحله به انگیزه یادگیری مطالعه کند اشکال های ویرایشی به ذهنش نمی رسد، زیرا مطالعه ویرایشی غیر از مطالعه یادگیری است.

در هنگام این نوع مطالعه، ویراستار باید نکته هایی را که به نظرش می رسد و ذهنش به آنها واکنش منفی نشان می دهد، یادداشت کند و کنار صفحه علامت بزند. آری، هدف از خواندن کتاب (برای ویرایش)، آشنا شدن با سبک و سیاق، پی بردن به شیوه بیان مطالب، همچنین تسلط بر کل اثر، پی بردن به نوع ویرایش، پیدا کردن مخاطبان اثر و آشنایی با طرح تألیف نویسنده است.

۳- انجام دادن نمونه ویرایش: پس از مطالعه، باید چند صفحه از اثر را برای «نمونه» ویرایش کرد و آن را به اطلاع پدیدآورنده و ناشر رساند. همین نمونه است که شیوه کار را تا پایان مشخص می کند.

۴. ارتباط با مؤلف: ارزش کار ویراستار به داشتن ارتباط احترام آمیز با نویسنده است. این مهم هنگامی حاصل می شود که ویراستار با نویسنده، دادوستد فکری در فهم آن چه مورد نظر اوست و چگونگی سبک و نحوه بیانش را داشته باشد.

اساساً ویراستار بدون ارتباط با مؤلف نمی تواند ساختار و محتوا را تغییر دهد و در عبارت ها، حذف و اضافه ای به عمل آورد. این ارتباط باید به گونه ای باشد که مؤلف به فکر، اندیشه و شیوه کار ویراستار، اطمینان داشته باشد و پیش نهادهای اصلاحی او را آسان بپذیرد.

۵- آغاز ویرایش: پس از پذیرش، مطالعه اثر، انجام دادن نمونه، آشنایی با مؤلف و مشخص شدن سیاست کار، ویرایش اثر آغاز می شود. اگر کتاب به چند نوع ویرایش؛ مثلاً زبانی، صوری و... احتیاج دارد، ابتدا باید کارهای زبانی - نگارشی بر روی آن انجام شود و جمله ها و عبارت ها اصلاح گردد، سپس عملیات صوری مثل اصلاح املا، سجاوندی، تنظیم پانویس و امثال آن صورت گیرد.

کنترل نقل قول ها، آیه ها و روایت ها از جمله مواردی است که در پایان کار، انجام می شود. در این مرحله است که ویراستار باید مجموعه ای از منابع را به صورت کاغذی و یا الکترونیکی در اختیار داشته باشد و در هنگام نیاز، به آنها رجوع کند. قسمتی از ویرایش الکترونیکی در عصر جدید، مربوط به همین منابع و در اختیار داشتن رایانه و نرم افزارهای مورد نیاز است.

در هنگام ویرایش، ویراستار باید به زمان‌بندی ویرایش هم توجه جدی کند، زیرا نویسنده و ناشر، مسلماً زمان خاصی را برای طرح موضوع و یا بازگشت سرمایه در نظر گرفته‌اند. بسیاری از کتاب‌ها موضوعاتی دارند که در زمان خاصی می‌توان به اقبال خوانندگان به آن‌ها اطمینان داشت.

۶- پس از ویرایش و نشر: اثر، پس از ویرایش برای حروف‌چینی، نمونه‌خوانی، صفحه‌آرایی و سپس طراحی جلد و چاپ به قسمت تولید می‌رود. در این مراحل نیز ویراستار، همراه کتاب خواهد بود. در مرحله حروف‌چینی در خصوص نوع حروف، قطع کتاب، اشکال‌های

احتمالی در هنگام نمونه‌خوانی و غلط‌گیری، هم‌چنین درباره طرح روی جلد و شمارگان، با ویراستار مشورت می‌شود، او باید این مراحل را بداند و دیدگاه‌های خود را طرح نماید.

پس از نشر، کتاب به دست خوانندگان می‌رسد و حتماً نقدها و اظهارنظرهایی درباره آن صورت می‌گیرد، ویراستار باید آن‌ها را جمع‌آوری کند و با کمک مؤلف، پاسخ‌هایی تهیه نماید یا اگر اشکال‌ها وارد است، در چاپ‌های بعدی برای اصلاح آن‌ها فکری شود.

همه دقت ویراستار نگارشی در عبارت‌ها، کلمه‌ها و انسجام و پیوند جمله‌ها، حذف سازه‌های ناهمگون و آوردن جایگزین‌های بهتر، اصلاح درازنویسی‌ها، حذف موارد حشو و مواردی از این قبیل است.

اساساً ویراستار بدون ارتباط با مؤلف نمی‌تواند ساختار و محتوا را تغییر دهد و در عبارت‌ها، حذف و اضافه‌ای به عمل آورد. این ارتباط باید به گونه‌ای باشد که مؤلف به فکر، اندیشه و شیوه کار ویراستار، اطمینان داشته باشد و پیش‌نهادهای اصلاحی او را آسان بپذیرد.

ارزش کار ویراستار به داشتن ارتباط احترام‌آمیز با نویسنده است. این مهم هنگامی حاصل می‌شود که ویراستار با نویسنده، دادوستد فکری در فهم آنچه مورد نظر اوست و چگونگی سبک و نحوه بیان را داشته باشد.

هدف از خواندن کتاب (برای ویرایش)، آشنا شدن با سبک و سیاق، پی بردن به شیوه بیان مطالب، هم‌چنین تسلط بر کل اثر، پی بردن به نوع ویرایش، پیدا کردن مخاطبان اثر و آشنایی با طرح تألیف نویسنده است.

ویراستار باید در موضعی به قلم خود و متناسب با سبک نوشته صفحاتی بنویسد، هم‌چنین درازنویسی‌ها را اصلاح کند و به دستورمند بودن جمله‌ها و واژه‌ها و به ظاهر و صورت نوشته، زیبایی و یک‌دستی ببخشد.

آثار مکتوب کهن ما، میراث بسیار گران‌سنگی است که در مسیر زمان، به تدریج از نظر عبارت و لفظ و نیز محتوا، دچار تعدد و چندگانگی شده و گاه غلط‌های آشکاری در آن‌ها راه یافته و دچار تحریف و تصحیف شده است. خواننده باید به متن تحقیق شده تکیه کند و آن را با اطمینان بخواند، از این رو فن تصحیح متون به وجود آمد.
